

BIBLIOTEKA
SHTETIT

EURIPIDI

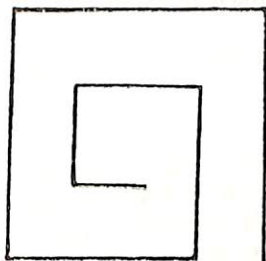

DRAMA
ANDROMAKA
IFIGJENIA
NE TAURIDE

877.0-2

8H-2
E 91

EURIPIDI

ANDROMAKA
IFIGJENIA
NË TAURIDË
Drama

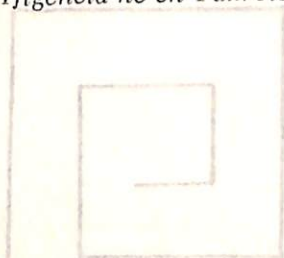
28920

I përkthetur nga origjinali Sotir Papahristo

SHTËPIA BOTUESE «NAIM FRASHËRI»

Titulli i origjinalit:
Andromake
Ijigeneia he en Taurois

ANDROMAKA
IPIGENIA
NË TAUROIDË
Drama

I parashpallim nga origjinali sotë fapshiste

Tirazhi 4000 kopje

Format 70 x 100/32

Stash: 2204-72

KOMBINATI POLIGRAFIK — Shtypshkronja e Re

TIRANË, 1977

PARATHËNIE

✓ Euripidi — i sprasmi poet tragjik i botës antike greke — jetoi në vitet 480-406 para erës sonë, në kohën kur shteti skllavopronar i Athinës njohu, nga njëra anë, lulëzimin e vet më të madh e, nga ana tjetër, nisi të goditej nga një krizë e thellë ekonomike, politike e shoqërore, që e çoi dalngadalë në rënie e dekompozim.

Vepra e Euripidit e pasqyroi nga disa anë këtë epokë kontradiktore e tranzitore, kur shoqërinë greke e brezinin përbrënda kontradikta të mprehta, të cilat jo vetëm që nuk u kapërcyen me Luftën e Peloponezitet (431-404), por u thelluan më tej me shkatërrimet që solli kjo luftë e me varfërimin e mëtejshëm të masave të gjëra të punonjësve. Për pasojë, ndryshe nga Sofokliu, që ishte poeti i lulëzimit të demokracisë skllavopronare të Athinës, Euripidi u bë poeti i krizës së këtij rendi; në veprën e tij gjetën pasqyrim idetë e reja të kohës që lidhen me ndryshimet që ndodhën në jetën ekonomike e shoqërore të polisit grek e që u zhvilluan në luftë me shumë koncepte e ide tradicionale. Duke bashkuar në vetvete poetin dhe mendimtarin, Euripidi shtroi në veprën e tij, që u bë një farë enciklopedie e lëvizjes mendore të Gregisë në gjysmën e dytë të shek. V, shumë nga problemet e jetës sociale dhe politike të kohës, për të cilat ai dha një përgjigje që, sidoqoftë, e vë në një ra-

dhë më të përparuar se paraardhësit e tij. Kjo i dha kritikës antike të drejtën ta quajë Euripidin «filozof në skenë».

Problemi i qëndrimit ndaj ideologjisë tradicionale të polisit grek, ndaj mitologjisë dhe fesë tradicionale, ndaj demokracisë athinjote dhe të drejtave të njeriut, ndaj skllavërisë dhe luftërave, problemi i pozitës së gruas dhe i familjes etj., në veprën e Euripidit, edhe kur nuk u zgjidhën nga pozitat më të përparuara, për shkak të mungesës së një botëkuptimi konsekuent e të kufizimeve që i vinte koha, u shtruan me një synim kritik. Në këtë synim qëndron ana e fortë e veprës së Euripidit. Ai shpesh kundërvë pikëpamje të kundërta pa arritur të pohojë vetë. E megjithatë, goftë dhe duke vënë në diskutim a në pikëpyetje ide a koncepte të sistemeve ideologjike tradicionale, ai i hapte udhë një mendimi më të përparuar.

Këto probleme e këto kufizime shtrojnë e mbartin edhe tragjedinë «Andromaka» e «Ifigenia në Tauridë», që po i vihen sot në dorë lexuesit tonë. Këto dy vepra, të marra në vetvete si pjesë e atij krijimi klasik, që, siç shprehej Marksi, vazhdon të na japë ende kënaqësi estetike, paraqesin për lexuesin e sotëm interes jo vetëm për nga forca artistike apo thjesht njohës, por dhe për nga idetë që mbartin, me gjithë kufizimet e kuptueshme historike, si pjellë e një epoke, kur njerëzimi ishte ende në foshnjërinë e tij.

Si gjithë autorët e antikitetit, Euripidi u nis në veprat e tij nga subjekte e figura të mitologjisë, që, si dihet, ka formuar jo vetëm arsenalin, por edhe truallin e artit klasik grek. Përftyrimet mitologjike për natyrën dhe shoqërinë i përgjigjeshin asaj shkalle të pazhvilluar të shoqërisë, kushteve shoqërore të papjekura, në të ci-

lat, siç shkruan Marksi, lindi arti grek. Do të shkonin shekuj që mendimi njerëzor të emancipohet nga çdo mitologjizim i natyrës e i shoqërisë e që mendimi e fantazia artistike të bëheshin të pavarura prej mitologjisë.

Për pasojë, edhe në këto dy tragjedi të Euripidit nuk mund të mos trashëgohen po ato koncepte e figura që burojnë nga trualli mitologjik mbi të cilin ato janë ngritur. Por duhet thënë se Euripidi, ndryshe nga poetë të tjerë të kohës, duke i bërë jehonë në veprën e tij luftës shoqërore, politike e mendore që ziente në gjirin e shoqërisë athinjote në periudhën e krizës së shtetit të demokracisë skllavopronare, i aktualizoi shumë figurat mitologjike dhe i zbriti heronjtë mitologjikë e vetë perënditë në nivelin e njerëzve të zakonshëm, i paraqiti si bartës mendimesh e ndjenjash njerëzore. Nga kjo pikëpamje, vepra e Euripidit ishte për kohën një fenomen progresiv, që u prit ftohtë nga rrethet konservatore të shoqërisë athinjote. Ajo qëndron më afër kohëve të reja sesa shumë vepra të tjera të antikitetit grek edhe për qëndrimin ndaj perëndive. Qëndrimi kritik ndaj mitit e çoi Euripidin në një qëndrim kritik edhe ndaj idesë së plotfuqishmërisë së perëndive, bile edhe të ekzistencës së tyre, siç del qartë në tragjedinë «Belerofonti», ku thuhet:

Thonë se në qiell ka perëndi,
Gjepura! Kush ka qoftë dhe dy pare mend,
S'do t'u besojë prallave të vjetra.

Duke bërë heronj të veprave të tij njerëzit me pasionet dhe dramet e tyre dhe duke i paraqitur të tilla edhe perënditë apo gjysmëperënditë, Euripidi tregoi interes të veçantë për njeriun dhe sferën shpirtërore të jetës së tij. Për këtë tipar të veprës së Euripidit dëshmon edhe «Andromaka», që ngërthen në të vërtetë dy drama, atë

të skllaves Andromakë dhe atë të Peleut, të cilat autori i ka zbuluar me forcë e thellësi psikologjike. Përmes këtyre dy dramave individuale, Euripidi ka ngritur problemin e një rëndësie të përgjithshme e ka pohuar ide që në disa drejtime nxitin mendimin e tronditën botën emocionale edhe të njeriut të sotëm.

Euripidi ishte patriot athinjot dhe armik i Spartës. Ideja patriotike, që përshkon si një fill i kuq shumicën e tragjediave të tij, i shprehur këtu në formën e mallit të Andromakës për vendin e vet e përmes detajesh të tjera, është një vlerë e përhershme e kësaj tragjedie. Po ashtu përmes historisë së Andromakës, monologjeve të saj, autori ka dënuar pasojat e luftërave grabitqare dhe forcat militariste; në këtë kontekst duhen kuptuar dhe urrejtja e mallkimet e Andromakës e të Peleut për Spartën, spartanët e spartanet.

Po ashtu përmes fatit të skllaves Andromakë, Euripidi, që në përgjithësi ka qenë armik i tiranisë dhe i despotizmit, i ka dënuar ato, ka dënuar padrejtësitë, lavditë e pamerituara dhe ka shtruar njëkohësisht problemin e gjendjes së skllavit. Andromaka i përket asaj kategorie skllavësh që vijnë nga luftërat, të cilat, siç thotë Engelsi, qenë një nga burimet e skllavëve. Edhe pse e ka marrë heroinën nga një kategori shoqërore të kthyer në skllavë, prapëseprapë rëndësi ka fakti që, si dhe në vepra të tjera Euripidi ka paraqitur me ngjyra të gjalla gjëndjen e skllavëve dhe ka treguar se ata nuk qëndrojnë më poshtë se njerëzit e lirë, përkundrazi, siç tregohet në rastin e Andromakës, ata qëndrojnë edhe më lart.

Në disa tragjedi të Euripidit u shtrua problemi i pozitës së gruas. «Andromaka» dhe «Ifigjenia në Tauridë» nga kjo pikëpamje kanë vlerat e tyre. Ato kanë, së pari, vlera njohëse, të cilave u janë referuar shpesh klasikët

për të provuar pozitën e gruas në atë stad të zhvillimit të shoqërisë njerëzore. Duke lexuar «Andromakën», për shembull, mund të gjesh të vërtetuar ç'ka thotë Engelsi për pozitën e gruas në shoqërinë skllavopronare dhe në përgjithësi për pozitën e gruas në shoqërinë me klasa. «Në periudhën heroike, shkruan Engelsi, ne e gjejmë gruan të poshtëruar nga sundimi i burrit dhe nga konkurrenca e skllaveve. Lexuesin e sotëm nuk duhet ta çuditë pozita e Andromakës, që e pranon tradhtinë e burrit si diçka të ligjshme dhe të pashmangshme. Bashkëshortja e ligjshme, siç e ka vënë në dukje Engelsi, duhet ta duronte monogaminë vetëm për burrin dhe jo për gruan, e të ruante rreptësisht papërlyeshmërinë dhe besnikërinë bashkëshortore».

Po nga ana tjetër, në figurën e Andromakës Euripidi ka zbuluar disa ndjenja të mëdha njerëzore, si dashurinë për të birin, që arrin gjer në vetësakrificë etj. Po ashtu me dramën e Peleut, autori ka poetizuar virtytet e jo pasurinë e madhështinë. Fjalët e tij «më mirë i varfër e me virtyt» janë kuptimplote në këtë drejtim.

«Andromaka» është një tragjedi ku përplasen pasionet e fuqishme e konceptet tradicionale me konceptet e përparuara të autorit për kohën.

Në idetë humane dhe në forcën e shprehjes së tyre artistike qëndron edhe vlera e tragjedisë «Ifigenia në Tauridë». Kjo tragjedi është vijimi i subjektit të veprës «Ifigenia në Aulidë», ku ideja patriotike, gatishmëria për tu flijuar në emër të interesave të atdheut, është në qendër.

«Ifigenia në Tauridë» e pohon idenë patriotike në një kontekst tjetër, në formën e mallit që e zhurit Ifigjeninë për vendin e lindjes, për gjirinjtë dhe bashkatdhetarët e vet.

Nga ana tjetër, në vepër janë poetizuar ndjenja të tilla të bukura si ndjenja e madhe e miqësisë dhe e besnikërisë ndaj shokut, apo virtyte të tilla si trimëria e guximi.

Duke lexuar veprën, të tërheq forca tronditëse e monologjeve të Ifigjenisë si dhe forca e dialogjeve të Orestit e Piladit apo të këtyre të dyve me Ifigjeninë, që zbulojnë ndjenjat që u vlojnë në shpirt, dashurinë për vendin e lindjes, urrejtjen për jetën me turp, të cilën janë gati ta shkëmbejnë me vdekjen me nder që s'njeh tradhtinë ndaj shokut.

Konfliktet e mëdha që kanë vënë në qendër të tyre tragjeditë e antikitetit janë zgjidhur kryesisht në bazë të fatalitetit e të ideve fikse të paracaktuara. Euripidi me «Ifigjeninë në Tauridë» ka bërë një hap përpara në këtë drejtim. Heronjtë e veprës, të ndodhur në një pozitë gati pa rrugëdalje, me forcë të pashembullt vullneti e iniciative, dalin nga situata dhe largohen nga toka barbare për në atdhe. Por ky hap është gjysmak. Euripidi ka bërë në fakt një kompromis me idenë e fatalitetit, kur e zgjidh konfliktin me ndërhyrjen e perëndeshës Athina.

Lexuesi i sotëm, duke marrë në dorë këto dy vepra të krijuara në shekujt e fëmijërisë së shoqërisë njerëzore, nga njëra anë, qëndron i mahnitur përpara forcës së tyre artistike, çmon idetë humane e progresive që ato mbartin e, nga ana tjetër, njeh kufizimet e naivitetet që ato trashëgojnë nga ajo epokë dhe nga traditat artistike të atij populli, tek i cili, siç shkruante Marksi, fëmijëria e shoqërisë njerëzore është zhvilluar më bukur se kudo, duke ruajtur një bukuri të përjetshme.

JORGO BULO